

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто основні проблеми організації взаємодії в аграрному секторі економіки та проаналізовано їх причини. Визначено кластеризацію як основний інструмент розв'язання організаційних проблем галузі та підвищення її конкурентоспроможності. Наголошено на ключових напрямках та перевагах кластерного розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: кластер, кластеризація, аграрний сектор, агропромислова інтеграція, аграрний ринок.

Постановка проблеми. Понад 20 років реформ в аграрному секторі України виявилось недостатньо, щоб сформувати зрілу економічну систему ринкового типу із помірним державним регулюванням. Як наслідок, на фоні рекордних урожаїв зернових та олійних культур, а також нарощення експортних потужностей, характерними рисами агропродовольчого виробництва на сьогодні є непропорційність розвитку галузей, надконцентрація земельних угідь у користуванні незначної частки агроформувань, виснаження природного потенціалу, періодичні виникнення надмірного попиту та цінових коливань на продуктових ринках, соціальна вразливість селян, проблеми з оборотними коштами і логістикою у малих та середніх господарствах тощо.

Причини такого стану криються в процесах реформування командно-адміністративної системи господарювання в аграрному секторі, основне завдання якого вбачалося у розподілі та перерозподілі власності на землю та майно. Розстановка акцентів на аспектах власності, спричинила ситуацію, за якої система взаємодії та зв'язків між господарюючими суб'єктами не підпали під цілеспрямований трансформаційний вплив, набувши сьогоdnішнього стану завдяки стихійній самоорганізації ринку. В таких умовах, завершення аграрної реформи повинно полягати не стільки в площині формування ринку землі (забезпечення повного перерозподілу власності), скільки у формуванні цілісної системи взаємодії суб'єктів аграрного ринку, покликаної забезпечити стабільний та сталий розвиток усіх його елементів в середовищі лібералізації та глобалізації економіки. Найбільшим організаційним

потенціалом на сьогодні володіє досить успішно застосована в багатьох країнах та секторах економіки кластерна модель розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження кластерів на сьогодні формує самостійний напрям економічних досліджень, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання за рахунок забезпечення їх раціональної інтеграції і побудови ефективної системи внутрішньої і зовнішньої взаємодії. В межах порушеної нами проблематики, виділимо ряд актуальних праць авторства Є. Гончарова, М. Кропивка, О. Одінцова, П. Саблука, Н. Скопенка, А. Стельмашука та інших, в яких у достатньо повній мірі розкривається сутність аграрних кластерів, наголошується на їх перевагах у порівнянні із іншими організаційними формами агропромислової інтеграції, обґрунтовується доцільність та економічна ефективність кластерного розвитку в аграрному секторі економіки.

Формування цілей статті. В умовах достатньо повного розкриття проблеми кластеризації агропромислового виробництва у наукових працях, своє завдання ми вбачаємо в узагальненні напрацьованого матеріалу, виділенні ключових засад кластерного розвитку галузі, наголошенні на найбільш вагомих напрямках та механізмах його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Агропромислова інтеграція більшістю науковців розглядається як об'єктивна умова розвитку галузі, яка дозволяє нівелювати економічну слабкість сільського господарства, покращувати ресурсне забезпечення переробних підприємств, позитивно впливати на розвиток суб'єктів ринкової інфраструктури аграрної економіки. В той же час, реалії такої інтеграції на сьогодні мають дуже вузько спрямований вертикальний інтерес зворотного напрямку – вони ініціюються майже виключно переробними підприємствами з метою використання виробничого потенціалу аграрних підприємств в умовах високого попиту на продовольство.

Іншими словами, зважаючи на олігопсонічний характер аграрного ринку, подрібненість та розпорошеність інтересів дрібних та середніх аграрних формувань, переробні підприємства формують власні сировинні зони недобросовісно знижуючи закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію. Таким чином вони негативно впливають на фінансові результати діяльності аграрних формувань та встановлюють для них кабальні умови співпраці, за якими останні не спроможні самостійно покривати власні операційні витрати та забезпечувати розвиток господарства на засадах розширеного відтворення.

Н. Скопенко, наголошуючи на вищеописаних процесах, акцентує увагу на наступних проблемах відсутності раціональної взаємодії між суб'єктами агропромислового комплексу: низькому рівні розвитку системи закупівель, зберігання, первинної та глибокої переробки,

реалізації сільськогосподарської продукції; недосконалості економічних взаємин між виробниками та переробниками сировини, постачальниками засобів виробництва та каналами розподілу продукції, що призводить до збільшення кількості посередницьких структур та їх частки у розподілі доходів; диспаритеті цін; низькій якості сільськогосподарської сировини; роздробленості, незначних розмірах фермерських та приватних господарств, низькому рівні їх прибутковості; значній частці (більше 50%) господарств населення у виробництві продукції сільського господарства [1].

В контексті зазначеного, І. Яців акцентує увагу на «... доволі гострому протистоянні між сільськогосподарськими товаровиробниками та їх партнерами із суміжних галузей АПК» [2, с.98], а Є. Гончаров – на нерівномірному розподілі кінцевого прибутку між учасниками виробничо-реалізаційного ланцюга, відповідно до чого “початкові виробники отримують лише приблизно 25-30% виручки від кінцевої (роздрібної) ціни на вироблену ними продукцію, в той час як у країнах з розвиненим сільським господарством на їх частину припадає до 50-70% і більше” [3].

Значним потенціалом для вирішення зазначених проблем володіє кластер. П. Саблук та М. Кропивко наголошують на вагомому впливі кластеризації на рівень конкурентоспроможності сільського господарства, зазначаючи, що «з кінця ХХ століття провідні вчені-економісти пов'язують підвищення конкурентоспроможності господарюючих структур і територій з кластерною теорією розвитку. Стосовно вітчизняного сільського господарства кластеризація може стати одним із ефективних механізмів формування нового типу економічних відносин для підвищення конкурентоспроможності аграрної економіки та її соціальної спрямованості ...» [4, с.3].

А. Стельмашук, у свою чергу, відзначає інноваційний потенціал кластерів, які, за його словами, є «... втіленням унікальної комбінації наукових, виробничих і комерційних структур, що на основі використання переваг коопераційної взаємодії, сприяють формуванню і ефективному використанню реальних конкурентних переваг окремих підприємств та галузей національної економіки в умовах посилення конкурентного протистояння» [5, с. 54].

Основною відмінністю кластерного об'єднання від традиційних форм агропромислової інтеграції є його фундаментальна основа, що передбачає якісно нові відносини між елементами кластера, спрямовані на усвідомлення потенціалу від спільної узгодженої діяльності, так званого синергічного ефекту. Синергія часто виникає на стику різних секторів економіки чи технологічних особливостей виробництва. Кластери зазвичай не містять структурних зв'язків між його суб'єктами, а формуються виключно на договірній основі, що передбачає утворення нових конкурентних переваг за рахунок об'єднання

ресурсного і технологічного потенціалу, уникнення зайвих трансакційних витрат та виникнення ефекту масштабу. Відповідно до цього, основна увага при формуванні чи ідентифікації кластерів приділяється зв'язкам між його чинними чи потенційними елементами.

Найбільш важливими коопераційними завданнями, які вирішуються агропромисловими кластерами є: вільний доступ до новітніх прогресивних технологій; уникнення ризиків за рахунок спільної діяльності членів кластера; спільний вихід на зовнішні ринки; організація науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР); спільне використання знань, технологій, виробничих процесів і інфраструктурних сіток; організація навчання за рахунок концентрації спілкування спеціалістів; зниження трансакційних витрат у різних галузях за рахунок підвищення довіри між членами кластерної системи [6, с. 200].

Розвиток кластера вимагає забезпечення комплексного покращення стану виробничо-господарських відносин між елементами кластера і надання їм бажаного стану. Тому, для досягнення високої ефективності роботи значна увага акцентується на взаємодії із постачальниками та між самими елементами системи. При цьому, важливу роль відіграє організаційний механізм формування кластера, який, на сьогодні характеризується такими ключовими проблемами:

- нерівномірний розвиток, розбалансованість господарюючих суб'єктів, що проявляється у різному рівні технологічної оснащеності та інноваційному розвитку;
- недовіра між потенційними учасниками кластера, обумовлена відсутністю продуктивної співпраці, слабким розвитком кооперації між господарюючими суб'єктами;
- існуючий рівень інтеграції та концентрації на ринку продовольства, відповідно до якого основу агропромислового виробництва на сьогодні складають агрохолдинги, які концентрують сільськогосподарські угіддя, а також поєднують технологічно пов'язані виробництва в межах статутного або неформального об'єднання без територіальної прив'язаності.

Разом із тим, кластеризація сільського господарства та економіки України є завданням державного рівня, яке передбачає, як стверджує М. Кропивко [7], «облаштування сільських територій і поселень із сучасними агропромисловою, агросервісною, житловою та культурною зонами (з формуванням агромістечок або інших характерних для території брендів) на засадах економічної самодостатності й сталого розвитку».

Висновки. Таким чином, зважаючи на те, що аграрні формування на сьогодні характеризується слабким економічним впливом на інших учасників продовольчих та ресурсних ринків, вони несуть суттєві витрати і втрати недоотриманого прибутку. Одним із

напрямів вирішення організаційних проблем галузі є кластеризація економічних відносин, яка спроможна, за рахунок посилення горизонтальних зв'язків, переглянути власну філософію ведення бізнесу в агропромисловому секторі, а також надати аграрному виробництву більшої інноваційності та науковості, підвищити рівень конкурентоспроможності, забезпечити збалансований розвиток сільських територій.

Список використаної літератури

1. Скопенко Н. С. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України / Н. С. Скопенко // Збірник наукових праць Проблеми підвищення ефективності інфраструктури (економічні науки). – № 29. 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/PPEI/issue/view/12>.
2. Яців І. Б. Аграрні кластери як чинник трансформації конкурентних відносин / І. Б. Яців // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12 [38]. – С. 96-99.
3. Гончаров Є. В. Організаційно-економічні інструменти вирішення екологічних проблем АПК регіону / Є. В. Гончаров // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: наук. журнал. – Луганськ, 2012. – № 15 (186), ч. 1.
4. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. 2010. – №1. – С. 3-12.
5. Стельмащук А. М. Використання кластеризації у формуванні конкурентоспроможності національної економіки / А. М. Стельмащук // Інноваційна економіка. 2009. – № 3. – С. 54-62.
6. Одінцов О. М. Методологічні складові формування кластерних систем підприємств агропромислового комплексу / О. М. Одінцов // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. – № 4, Т. 1. – С. 198-202.
7. Організація управління аграрною економікою: моногр. / М. Ф. Кропивко, В. П. Немчук, В. В. Россоха та ін.; за ред. М. Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – С. 295-316.

ВОЛОШИН Р. В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КЛАСТЕРИЗАЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены основные проблемы организации взаимодействия в аграрном секторе экономики и проанализированы их причины. Определено кластеризацию как основной инструмент решения организационных проблем отрасли и повышения ее

конкурентоспособности. Отмечено ключевые направления и преимущества кластерного развития аграрного сектора.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, аграрный сектор, агропромышленная интеграция, аграрный рынок.

VOLOSHYN R. V. THEORETICAL ASPECTS OF AGRICULTURAL SECTOR CLUSTERING

The paper considers the basic problems of interaction in the agricultural sector and analyzes their causes. Defined clustering as the main tool of solving organizational problems of the branch and improve its competitiveness. Emphasized the key directions and the benefits of cluster development of the agricultural sector.

Keywords: cluster, clustering, agriculture, agro-industrial integration, the agricultural market.